

Toomas Kiho essee: vaimne ruum ja kultuuriehitised

Ma ei räägi siin sellest vaimsest ruumist, mis koosneb kogutud ja talletatud pärimustest, rahvaluulest, komberuumist, aga ka kirjutatud kirjandusest, tehtud filmidest-lavastustest ja üldse kogu loodud kultuurivarast. Või noh, räägin küll, aga keskendun selle vaimse ruumi seostele pärisruumiga, meie geograafilise ja arhitektuurilise tegelikkusega, selle maailmaga, milles tegelikult päevast päeva elame. Laenates põhiseaduse preambulist: elame eestlastena eesti kultuuris ja eesti keeles, aga elame samal ajal ka kindlas ruumilises tegelikkuses.

Ja see ruumiline tegelikkus, meie Eesti ruum, on paratamatult kogu kultuurilise, keelelise ja rahvusliku eneseolemise ja eneseteadvuse pärisalus, kuna selles ruumis elame oma bioloogilist elu. Ainult selles, päriselt olemas olevas ruumis saame luua kultuurilisi tavasid ja väärtusi.

Niisiis on sellel ruumil endal teatud keskne väärtus ja ülesanded Eesti edasi kestmisel ja kandmisel. Vaimse ruumi säilitamiseks ja kaitsmiseks – meie iseolemise tagamiseks – on seatud ülesanded looduskaitsele ja muinsuskaitsele (rääkimata riigikaitsest, mis peab tagama Eesti eksistentsiaalse, füüsilise kaitse). Esimene neist on seatud kaitsma meie ruumilisi looduslikke maastikke ja looduse üksikobjekte, teine meie ruumis olemasolevaid kultuuriväärtusi ja kultuurilisi üksikobjekte.

Eestit, Eesti vaimset ruumi defineerivad loodusolud ja kultuurilised maamärgid. Esimeste hulka kuuluvad nt Peipsi, Läänemeri, Munamägi (kas tunned maad...), pankrannik (võimas on meri, veel võimsam on maa), Pandivere (sinu eest ma pandin vere) jne. Teiste hulka Tartu ülikool ja Toompea loss, aga ka Estonia, Vanemuine jne.

Seetõttu on eriti oluline, et meie seadusandja teeks kaalutletud valikuid, kui kõne alla tulevad uued kultuuriehitised. Need on kohad, mis peavad murdma end meie kultuuriliste maamärkide sekka, õigemini: nad peavad sobituma meie kultuurilise ruumi loogikaga. Vastasel korral ei hakka nad toimima. Jah, kellu on vaimses ruumis võimas tööriist, ent seda tuleb targalt kasutada.

arvamus.postimee...

Rahvusooper Estonia
Estonia teater
Teater

Eelmisel korral, 1996. aastal, kui riigikogu otsustas kultuuriehitiste rahastamise järjekorra, oli asi ses mõttes lihtne, et meie geograafilisse ruumi tuli ehitada midagi, mida seni polnud olemaski. Eesti Rahva Muuseumil ei olnud oma maja, polnud seda õieti ka Eesti Kunstimuuseumil ega EMTA-l õiget saali. Need hooned, nt ERM Raadil ja Kumu Kadriorus, on saanud kahtlemata eesti vaimse ruumi olulisteks maamärkideks. Nende rajamine ei võtnud me vaimsest ruumist midagi ära, andis üksnes juurde. See on keskse tähtsusega eeldus, et kultuuriehitised vaimuruumis võiks kujuneda edukaks.

Uued kultuuriehitised peavad sobituma meie kultuurilise ruumi loogikaga. Vastasel korral ei hakka nad toimima. Jah, kellu on vaimses ruumis võimas tööriist, ent seda tuleb targalt kasutada.

Et riigikogu just nüüd otsustas uue riiklikult tähtsate kultuuriobjektide ehitamise rahastamise, võtame kaht enam poleemikat tekitanud projekti analüüsida Eesti vaimse ruumi arengu ja loogika seisukohast.

* * *

Pole vähimatki kahtlust, et Estonia praegune hoone on üks tähtsamaid ja kesksemaid rajatisi Eesti vaimuruumis. See oli kogu eesti rahva ühise jõupingutuse tulemus, et Tallinna kerkis võimas ja arhitektuuriliselt täisväärtuslik vaimutempel. Estonia teatrimaja muutis Tallinna linnaruumilist loogikat, ta on enam kui saja aasta jooksul juurdunud ka meie rahvuslikus mälus, isegi meie rahvuslikus lihasmälus – ütled «Estonia» ja tead, kuhu minna, siia sõidavad bussid, siia määratakse kohtumisi. Olemasolevat kultuurilist nurgakivi ei ole niisama lihtne käsu korras mujale tõsta. Õieti on see võimatu. Selge on ju, et me ei saa ega tohi Estonia maja kui keskset rahvuslikku sümbolit jätta tühjana maha, kui ka rahvusooper õnnestuks mujale paigutada.

Estoniaga on seotud ka geograafiline tegelikkus: võime kultuurrahvana olla uhked, et meie keskpunk asub Estonia puiesteel, mitte vastupidi – rahvusooper Keskpanga tänaval. Estonia teatri ümbrus on sõna otseses mõttes täis eestlaste jalajälgi, aga tegelikult terve eesti rahva jalajälgi. Siin kuskil põlvitas Juhan Liiv ja annetas oma kuue Eesti pühakoja jaoks, siin tegutsesid rahvusliku templi taastamisel sõjajärgsed ülesehitajad hoolimata stalinliku aja piitsast.

Rahvusooper Estonia juurdeehituse asukoht.

Eero Vabamägi

Estonias avaldub eredalt meie vaimne geograafia ja selle säilimise ja kaitsmise eestkõnelemist tuleb oodata loomulikult muinsuskaitset. Huvitaval kombel on aga just siin puhkenud vaidlused: riigi muinsuskaitseameti juht Siim Raie on olnud pigem toetaval seisukohal Estonia juurdeehituse rajamise asjas siia kultuuriliselt ülilaetud paika, samas on teisi muinsusametnike sellele vastu astunud, pidades tähtsamaks maa-aluseid bastionide jäänuseid. Tuleb ometi tunnistada, et nende rajatiste vaimukultuuriline väärtus ei ole Eesti ruumikultuuris võrreldav Estonia omaga. Pealegi saaks neid säilitada ja eksponeerida juurdeehituse juures ja all kindlasti paremini kui praegu.

Karuteene on teinud mõned ajaleheillustratsioonid, kus võimalikku ehitusmahtu on kujutatud hiiglasliku punase tahukana, mis nagu lõsuv lohe tapab linnaruumi. Samas on ilmunud kaalukate arhitektuurimõtlemise sulest kirjutisi ja ettepanekuid, mis harmoneeruvad senise kultuuritempli arhitektuurse loogikaga ja pakuvad nii vajalikku kindlust, et meie üks tähtsamaid maamärke saab ka tulevikus oma kohal eesti rahvast teenida. Kui uus projekt lähtub Lindgreni-Lönni joonest, on harmoonilise juurdeehitise sobitamine siia täiesti võimalik. Usun, et selle üle rõõmustaks ka Alar Kotli, kelle vaestel aegadel kujundatud tagafassaad, kuigi meistri käega visandatud, on siiski ju hädapärane ja ajutine lahendus.

* * *

Tartu kunstimuuseumi ja linnaraamatukogu uue kodu rajamise asjas on samuti puhkenud vaidlus, mis kohalike valimiste eel on omandanud ka selged erakonnapoliitilised jooned – raeparteid on Suku rajamise poolt praeguse nn keskpargi alale, kuna volikokku kandideerivad vastasjõud on sellele vastu, tuues esmaargumendina puude langetamise ja linnaroheluse vähenemise. Küllap on kõik pooled aga päri, et ka siin tuleks kallut kasutada pieteeditundega ja targalt. Oletagem siinkohal, et olemasolev idee Sükust südalinna siiski peale jääb, ja vaadeldagem selle võimalikke järeldusi meie vaimses ruumis.

Tartu südalinna defineerivad loodusgeograafilised tõsiolud Toomemägi ja Emajõgi. Need on ühtlasi olulised maamärgid meie vaimses ruumis (sajad laulud ja lood), aga ka inimeste tegeliku liikumise kontrapunktid Tartus. Tartu puhul on kesklinna normaalse toimimise saatuseküsimus Emajõe sidumine linnaruumiga ja inimeste liikumisharjumustega. Pääs kesklinnast Emajõe äärde peab olema võimalikult ladus ja loomulik: atraktiivne. Autovabaduse puiestee on paari suve jooksul lõhet linlaste ja jõe vahel püüdnud siluda, kuid üldiselt on pääs kesklinnast jõe äärde ikkagi konarlik ja keeruline ning ülearunegi – milleks?

Süku ehitamine Vabaduse puiestee äärde võib aga lahendada selle probleemi Tartu vaimses ruumis (nagu ta kindlasti lahendab muuseumi ja raamatukogu praktilised ruumivajadused), kui seda teha piisava austusega linnaruumilise vaimse loogika vastu. Pole ju saladus, et üks põhjus, miks Emajõgi on jäänud linnainimeste teedest üsna kõrvale, on see, et linna arenguloogika pärast Teist maailmasõda, mis pühkis suure osa kesklinna ehitistest, on soosinud liikumist kesklinnas piki jõge: on Ülikooli tänav, jalakäijate avar promenaad Rütli-Küüni sihis ning liiklusmagistraalina ka Vabaduse puiestee, aga ristisuunas ei ole õieti võimalik liigelda mujal kui mööda Raekoja platsi.

Droonivaade Tartu Keskpargile.

Kristjan Teedema

Süku suur ülesanne, kui ta õigesti rajada, on avada teed ja liikumised ka ristisuunas, jõeale. Selle eest peab hea seisma taas muidugi muinsuskaitse oma nõuetega Sükule. Nii tuleb koos Sükuga tingimata taastada Kauba tänava liikumissuund vallikraavist otse jõe äärde ning avada jalakäijate ülepääs Vabaduse puiesteest nii Poe kui Kauba tänava sihis, et pääseks jõeale! Muidugi toob see kaasa autoliikluse aeglustumise ja ehk ka sõiduradade arvu vähendamise Vabaduse puiesteel, aga asi on seda väärt. Kauba tänava liikumissuuna taastamine on uue hoone õnnestumise jaoks otsustava tähtsusega, küllap oleks õige Süku rajadagi kahe eri hoonena, üks osa kaubahoovi keldritele Poe ja Kauba vahel ja teine Kauba-Uueturu kvartalis. Nii saaksime ühe keskuse, aga kahes hoones, mis koos pakuvad

nii vajalikku sünergiat seespool kui rikastavad ja elavdavad olulisel määral linnaruumi, sest kaks maja on alati huvitavam ja võimalusterohkem kui üks kobakas.

Kui Süku rajada vastutustundlikult meie vaimse geograafia suhtes, siis on sellest võita mitte ainult kunstimuseumil ja raamatukogul, vaid terve Eesti vaimsel ruumil. Kumu kõrval oleks aeg meie vaimuruumis leida väärikas paik ka meie teisele suurele kunstivaramule.

* * *

Kas Estonia juurdeehitus ja Süku suudavad välja kanda need vägilasülesanded meie vaimse ruumi loomisel-taastamisel, sõltub nüüd eelkõige muinsuskaitsest, kes arhitektuursed tingimused paika seab. Kas ta suudab eesti rahva ja tema vaimuruumi kaitsel seista sama kindlameelselt kui 1980ndate lõpul?

P.S. Siinse jutu kirjutamise ajal tuli teade, et viiendana lipsas eesti kultuuri objektide ritta Tallinn Film Wonderland. Sellega on korraga saadetud sõnum nii Eesti filmikultuurile kui ka eesti keelele. Mõlemad ju meie vaimse ruumi olulised osad.